

Enskild motion

Motion till riksdagen 2015/16:749

av Amineh Kakabaveh och Jan Lindholm (V, MP)

Ökad rättvisa i vinhandeln

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Systembolaget i sin uppförandekod ska inkludera social hållbarhet i leverantörskedjan och utgå från lantarbetares intressen och behov och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Systembolaget formellt ska inkludera fackliga organisationer och lantarbetares representanter i utformandet och uppföljning av uppförandekoden och skapa ett forum för öppen dialog med lantarbetare, och riksdagen tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Systembolaget ska anta för verksamheten relevanta och uppföljningsbara sociala, ekonomiska och miljömässiga hållbarhetsmål och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att inkludera i ägaravtalet mellan staten och Systembolaget att Systembolaget ska anta för verksamheten relevanta och uppföljningsbara sociala, ekonomiska och miljömässiga hållbarhetsmål och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att inkludera i ägaravtalet mellan staten och Systembolaget att Systembolaget och anknutna vinimportörer formellt inkluderar fackliga organisationer och lantarbetares representanter och lokalt civilsamhälle i inköps- och revisionsprocesserna, och riksdagen tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att ompröva ägaravtalet mellan staten och Systembolaget kring produkturvalsgrunder för att återinföra ”etisk hänsyn”/”social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet” i produkturval, och riksdagen tillkännager detta för regeringen.

7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Systembolaget ska höja priserna i offertförfrågningar till förmån för höjda löner för lantarbetare och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att delar av vinsten från Systembolagets försäljning bör omfördelas för att säkra arbetsförhållandena för de mest marginaliserade lantarbetarna i Systembolagets leverantörskedja, dvs. säsongarbetare och anställda med osäkra kontrakt, som ofta är kvinnor, och tillkännager detta för regeringen.

Bakgrund

Systembolaget är tillsammans med övriga nordiska vinmonopol en av världens största återförsäljare av vin. Leverantörskedjan för vin är världsomspännande och nästan var tredje flaska som säljs på Systembolaget idag kommer från Chile, Argentina eller Sydafrika. Detta är länder som kan konkurrera i den globala vinindustrin mycket tack vare tillgång på billig arbetskraft, där lantarbetarna tillhör de mest utsatta och underbetalda yrkesgrupperna. Kränkningar av arbetsrätt och mänskliga rättigheter förekommer i stor omfattning.

I Sydafrika strejkade lantarbetare för första gången någonsin 2012/2013.

Lantarbetarna strejkade för värdiga arbetsvillkor och att daglönen skulle höjas från 69 rand/dag (42 SEK) till 150 rand/dag (91 SEK). Resultatet blev införandet av en minimilön på 105 rand/dag (64 SEK) som 2015 höjdes till 120 rand/dag (73 SEK), motsvarande cirka 1600 svenska kronor i månaden. Enligt en studie av den sydafrikanska tankesmedjan Bureau for Food and Agriculture räcker 150 rand/dag (91 SEK) inte ens till att försörja en familj med näringsriktig kost under en månad.

Organisationen Swedwatch genomförde 2013 en granskning av Systembolagets hållbarhetsarbete, som mynnade ut i rapporten "Vinets väg från druva till glas". Granskningen visade att Systembolaget inte kartlade var och hur mänskliga rättigheter riskerar att kränkas i leverantörsledet. Detta kan Systembolaget göra genom kontakt med lokala organisationer och fackförbund. Systembolaget hade heller inte kontroll på hur svenska vinimportörer följde Systembolagets uppförandekod och druvodlarna där de största riskerna fanns undgick också Systembolagets kontroll och revisioner. Systembolaget vägrade inte heller in sociala och miljömässiga urval i den utsträckning de skulle kunna göra.

Studien följdes upp 2015 med Argentina som fallstudie. Resultaten pekar på att Systembolagets hållbarhetsarbete 2015 har bättre förutsättningar att driva på utvecklingen mot en mer hållbar leverantörskedja jämfört med 2013. Det mest centrala är att revisioner i framtiden ska riktas mot de faktiska riskerna och inkludera

druvodlingar och underleverantörer. Tidigare låg fokus på viner med stor försäljningsvolym och begränsade sig till producentens produktionsanläggningar. Revisionerna ska även i högre grad än tidigare samordnas med andra köpare.

Fortsatt har Systembolagets försäljning av ekologiskt och etiskt certifierade viner ökat sedan 2013. På så sätt premieras aktörer som satsar på hållbarhet. Samtidigt pekar uppföljningen på att vissa aspekter av Systembolagets inköpsprocess begränsar genomslaget för ett långsiktigt hållbarhetsarbete i leverantörsledet.

En annan studie som undersöker lantarbetares villkor i Sydafrika, genomförd år 2015 på uppdrag av ILO, pekar särskilt på den ojämlika fördelningen i värdekedjan/leverantörskedjan av vin, frukt och andra jordbruksprodukter. Inom dessa områden har återförsäljare i utlandet stor makt och kontroll medan sydafrikanska producenters ställning är svag. Detta lyfts fram som en av orsakerna till färre arbetstillfällen och att en snabbt växande andel av lantarbetarna hänvisas till osäkra, tillfälliga och säsongsvisa anställningar utan förmåner.

Rätten till organisering blir allt viktigare och bör fortsätta vara i fokus. Efter strejken i Sydafrika rapporterar exempelvis fackliga och andra organisationer att fackligt aktiva och andra arbetare som deltog i den, oskyddade men omfattande, strejken trakasserats och straffats. Ibland har de mist jobbet och i andra fall har de inte återanställts nästa säsong. Det är viktigt för Systembolaget att kraftfullt peka på att ett sådant agerande är oförenligt med uppförandekoden.

Motivering

Kampanjen Rättvis Vinhandel har i flera år krävt att levnadslön ska ingå i Systembolagets uppförandekod, och att arbetarna ska vara delaktiga i utformning och uppföljning av koden. Kampanjen Rättvis vinhandel har återkommande inkommit med uppgifter till Systembolagets CSR-ansvariga och riksdagsledamöter om hur lantarbetares mänskliga rättigheter kränks i vinindustrin i Argentina, Chile och Sydafrika kopplat till Systembolaget.

Hållbart företagande presenteras som en profilfråga för Sverige i linje med den svenska politiken för global utveckling (PGU) och målet om en rättvis och hållbar global utveckling. Detta presenteras år 2013 i publikationen "Hållbart företagande - Plattform för svenskt agerande" av Regeringskansliet. I ägarpolicyen för bolag med statligt ägande finns krav på att styrelsen definierar och fastställer hållbarhetsmål och integrerar hållbart företagande i sin affärsstrategi.

Från och med 2014 ska hållbarhetsmålen följas upp i ägardialog mellan styrelsen och ägaren svenska staten. Styrelserna i de statligt ägda bolagen har fått i uppdrag att fastställa hållbarhetsmål som är: relevanta för affärsverksamheten, utmanande, få,

övergripande och uppföljningsbara. Detta inkluderar att: ha ett policyåtagande gällande hållbarhetsfrågor på högsta nivå, att respektera de internationellt erkända mänskliga rättigheterna – inkl. ILO:s kärnkonventioner i företagets verksamhet – samt att ha en strukturerad, meningsfull och återkommande intressentdialog med företagets viktigaste intressenter i samhället.

Det ligger i Systembolagets styrelses uppdrag att presentera relevanta och utmanande hållbarhetsmål i arbetet för att förhindra att mänskliga rättigheter kränks i vinindustrin, kopplad till Systembolaget. Sveriges regering har på uppmaning av EU-kommissionen ett åtagande att driva på Systembolaget, i synnerhet som statligt ägt bolag, att ta större ansvar i sitt hållbarhetsarbete, samt inkludera sociala, ekonomiska och miljömässiga aspekter och mänskliga rättigheter i målformuleringar kring hållbarhetsarbetet.

I svar på interpellation till statsrådet 2011 svarar statsrådet:

Om Systembolaget menar allvar med att de vill verka för att diskriminering av kvinnor upphör så räcker det inte att hänvisa till ett antal krav i uppförandekoden. Systembolaget måste arbeta proaktivt för att se till att kvinnors situation förbättras och att deras rättigheter är garanterade i praktiken. I det arbetet måste det ingå att involvera organiserade lantarbetare i implementering av koden och att uppföljning av koden görs genom deltagande metoder, i samarbete med lantarbetarfack och kvinnoorganisationer. [...] Målet är att 2013 säkra en leverantörskedja som tar väl hand om både människor och miljö.

Systembolaget har fortfarande år 2015, trots statsrådets uppmaning, inte formellt inkluderat fackliga organisationer och lantarbetares representanter i arbetet med uppförandekoden, samt inte heller inkluderat sociala aspekter i Systembolagets hållbarhetsmål för att arbeta för att arbetstagares rättigheter inte kränks i leverantörskedjan. Detta innebär att tydliga åtgärder behöver vidtas snarast.

Om Sveriges regering menar allvar med att hållbart företagande är en profilfråga för Sverige, i linje med den svenska politiken för global utveckling (PGU), behöver svenska staten, i enlighet med ägarpoliticyn för statligt ägda bolag, formellt ålägga Systembolaget att inkludera fackliga organisationer och lantarbetares representanter i arbetet med uppförandekoden samt inkludera relevanta sociala hållbarhetsmål för hela leverantörskedjan.

Enligt avtalet mellan staten och Systembolaget från den 9 maj 2011, 4 §, får produkturvalet endast grundas på ”produktens kvalitet, särskilda risker för skadeverkningar av produkten, kundernas efterfrågan och andra affärsmässiga hänsyn”. Tidigare avtal mellan staten och Systembolaget (SFS nr 1994:2049) har även inkluderat ”etiska hänsyn” som grund för urvalet.

I interpellationen från 2011 skriver statsrådet att:

Efter Sveriges inträde i EU tillsattes en utredning som bland annat konstaterade att dessa grunder var förenliga med gemenskapsrätten förutom när det gäller etiska hänsyn. Eftersom avtalet mellan staten och

Systembolaget samtidigt har en otydlig konstitutionell status ansåg utredningen att det var lämpligt att tydliggöra reglerna för produkturval. Den efterföljande propositionen instämde även i detta. Detta ledde till att avtalet från 1994 ersattes i maj 2000. Bland annat ändrades då skrivningen kring produkturvalsgrunder genom att orden etiska hänsyn togs bort. Eftersom anledningen till att etisk hänsyn som särskild grund för produkturval togs bort kvarstår kan det inte heller återinföras i avtalet.

I Europeiska kommissionens definition av socialt ansvarstagande i offentlig upphandling ingår bl.a. begrepp som ”anständigt arbete, överensstämmelse med sociala rättigheter och arbetstagares rättigheter och lika möjligheter”.

Om Sveriges regering menar allvar med visionen att alla företag bedriver verksamhet som gynnar en hållbar utveckling, ekonomiskt, socialt och miljömässigt enligt publikationen ”Hållbart företagande – Plattform för svenskt agerande” samt den svenska politiken för global utveckling (PGU) och målet om en rättvis och hållbar global utveckling krävs det att regeringen agerar. Då borde avtal med statligt ägda bolag, såsom Systembolaget, vara föregångsexempel inom EU och åta sig konstitutionellt ansvar utöver gemenskapsrätten och följa Europeiska kommissionens riktlinjer för socialt ansvarstagande och arbetstagares rättigheter och lika möjligheter i offentlig upphandling. Detta innebär att inkludera ”etisk hänsyn”/”social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet” i produkturvalen i avtalet mellan svenska staten och Systembolaget.

Slutligen ser vi även att redan den vinst som Systembolaget idag gör på sin verksamhet till viss del skulle kunna användas i samma syfte som den ovan föreslagna prishöjningen. Vi vill inte se det som en form av biståndsinsats utan mer som ett sätt att kompensera för det vi tycker är ett tydligt exempel på det ekonomer benämner som ett marknadsmisslyckande. Kunderna vill inte avnjuta viner medvetna om att de som producerat dem gjort det under villkor som gör att de nästan inte överlever. Marknaden klarar inte av att kanalisera den betalviljan, utan idag stannar vinsterna i den långa och svåröverskådliga kedjan som den globala vinhandeln utgör.

Vår avsikt är därför att Systembolaget i väntan på att marknaden utvecklas, så att den kan erbjuda den produkt kunderna vill ha, genom kontakter med organisationer i producentländerna hitta vägar vid sidan om för att kanalisera resurser till de som bäst behöver dem. Det handlar naturligtvis i första hand om kvinnor och barn som far mycket illa i denna industri.

Utrymme för detta finns exempelvis i den ”straffpant” som Systembolaget tar ut från de vinimportörer som använder för tjocka glasflaskor. Dessa omfördelade resurser bör användas för att stärka arbetsförhållanden för lantarbetare, t.ex. för att kompensera de som avskedats på oskäliga grunder, de lantarbetare som vräkts från gårdar samt till förbättrad hälsovård och finansiering av högre utbildning.

Förslag till beslut

För att leva upp till målen i plattformen Hållbart Svenskt företagande så krävs en del konkreta åtgärder i regeringens styrning av i detta fall Systembolaget AB. Ett övergripande krav från statens sida bör vara att Systembolaget snarast i sin uppförandekod ser till att social hållbarhet gäller för hela kedjan från vingårdsarbetarna hela vägen till butikerna. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Vidare bör systembolaget utveckla former som innebär att fackliga organisationer och lantarbetarnas representanter på vingårdarna aktivt involveras i uppföljningen av uppförandekoden inklusive en öppen dialog med alla parter. Även detta anser vi att riksdagen bör ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Vi anser vidare att det är viktigt att uppförandekoden utvecklas så att såväl ekonomiska som miljömässiga hållbarhetsmål är fullt ut relevanta och uppföljningsbara. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Detta anser vi även bör säkerställas genom att det skrivs in i ägaravtalet mellan staten och Systembolaget. Även detta anser vi att riksdagen bör ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Genom ägaravtalet menar vi att staten även kan ställa krav på att Systembolaget inte bara för egen del utan även genom sin makt som stor importör formellt binder upp sina leverantörer och mellanhänder med avtal om att i varje led inkludera fackliga organisationer och lantarbetarnas representanter i själva revisionsprocesserna. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Ägaravtalet mellan staten och Systembolaget bör även omprövas vad avser produkturvalsgrunderna så att ”etisk hänsyn”/”social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet” i produkturval återinförs. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Vi föreslår även att Systembolaget skall tillåtas höja priserna och motivera detta till sina kunder med ett program där den ökade marginalen används för att stödja och förbättra villkoren för vingårdsarbetarna i producentländerna kortsiktigt i väntan på att övriga åtgärder får önskade effekter. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Delar av vinsten från Systembolaget försäljning bör omfördelas för att säkra arbetsförhållandena för de mest marginaliserade lantarbetarna i Systembolagets leverantörskedja, dvs. säsongarbetare och anställda med osäkra kontrakt som ofta är kvinnor. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Amineh Kakabaveh (V)

Jan Lindholm (MP)